

ABD Diplomatik Yazışmalarında Türkiye Sendikal Hareketi (1973-1976)

Aziz ÇELİK*

ABD yönetimi ve sendikacılığının Türkiye sendikal hareketine yönelik ilgisi ve etkisi çalışma ilişkileri yazınının çok tartışılan ancak ayrıntıları az bilinen bir alanıdır. Özellikle Türk-İş'in kuruluşunda ABD etkisi ve 1960'lı yıllarda sendikacıların ABD destekli eğitim programlarına yoğun katılımı çokça tartışılan konulardır. Ancak bu konudaki değerlendirmelerin genellikle ikincil kaynaklara dayalı olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada ABD'nin Türkiye'deki diplomatik misyonları (Ankara Büyükelçiliği, İstanbul, Başkonsoloslugu, İzmir ve Adana Konsoloslukları) ile ABD Dışişleri Bakanlığı arasında 1973-1976 dönemini kapsayan Türkiye'deki sendikal gelişmelere ilişkin yazışmalar irdelenecektir. Belgeler ABD Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi (The National Archives and Records Administration-NARA) tarafından kullanıma açılan diplomatik yazışmalardan derlenmiştir.

İncelenen diplomatik yazışmalar işçi eylemleri ve grevlerden, sendikal faaliyetlere, Türk-İş ve DİSK'te yaşanan gelişmelere, sendika-siyaset ilişkisinden, kişisel değerlendirmelere kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Yazışmalar Türkiye sendikal hareketinin ABD hükümeti tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiği konusunda dikkate değer ipuçları içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sendikacılık, ABD Sendikacılığı, 12 Mart, Sendikacılık ve Siyaset, İşçi Eylemleri, Türk-İş, DİSK

Abstract: The involvement and influence of the US administration and the US unionism towards to Turkish unionism are controversial but less known topics in the labour studies. Particularly the US unionism's influence during Türk-İş (Turkey's first and leading labour confederation, 1952) founding process and intensive participation of Turkish trade unionists into the training programmes in the US sponsored by the US administration through 1960's have been argued frequently. However, many evaluation in this field based on secondary sources.

---

* Kocaeli Üniversitesi İİBF ÇEEİ Bölümü

In this essay it will be examined the US diplomatic correspondences during 1973-1976, between the US diplomatic missions (Ankara Embassy, İstanbul, İzmir and Adana Consulates) in Turkey and the US Secretary of State, regarding Turkish unionism. These diplomatic correspondences based on documents revealed by The National Archives and Records Administration-NARA.

Diplomatic correspondences examined in this study vary wide range from labour disputes and strikes to unions' various activities to the developments in the main labour confederations (Türk-İş and DİSK), from labour involvement in politics to individual assessments. The correspondences may generate some new traces in terms of the US administration's point of view towards to Turkish unionism.

Key words: Turkish unionism, the US Unionism, labour politics, industrial actions, 12 March military intervention, Türk-İş and DİSK

Giriş

ABD yönetimi ve sendikacılığının Türkiye sendikal hareketine yönelik ilgisi ve etkisi emek tarihi yazınının çok tartışılan ancak ayrıntıları az bilinen bir alanıdır. Özellikle Türk-İş'in kuruluşunda ABD etkisi ve 1960'lı yıllarda Türk-İş'li sendikacıların ABD hükümeti destekli eğitim programlarına yoğun katılımı çalışma ilişkileri yazınında sıkça ele alınmıştır. Ancak çalışma ilişkileri yazınında bu konudaki değerlendirmelerin genellikle ikincil kaynaklara dayalı olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yapılan değerlendirmeler önemli eksikler ve zaafılar içermektedir. Dönemin sendikal belgelerinin korunmamış olması ve özellikle diplomatik yazışmaların belirli bir dönem sonra erişime açılması konunun bütün boyutlarıyla ele alınmasını zorlaştırmıştır. Özellikle diplomatik yazışmalara ilişkin süre kısıtlarının sona ermesiyle birlikte yeni bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Ancak diplomatik yazışmalar son derece önemli olmalarına karşın, yoğun politik içerikleri ve yanlışlıkları nedeniyle, başka kaynaklarla birlikte ele alınmalarına dikkat edilmelidir.

Bu çalışmada ABD'nin Türkiye'deki diplomatik misyonları (Ankara Büyükelçiliği, İstanbul Başkonsolosluğu, İzmir ve Adana Başkonsoloslukları) ile ABD Dışişleri Bakanlığı arasında 1973-1976 yılları boyunca yapılan ve Türkiye'deki sendikal gelişmeler ile çalışma hayatına ilişkin yazışmalar irdelenecektir. Belgeler ABD Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi (The National Archives and Records Administration-NARA) tarafından kullanıma açılan diplomatik yazışmalardan derlenmiştir. 12 Mart sonrası ile 1976 arasında geçen dört yıl Türkiye işçi hareketi açısından yeni bir yükselişin başladığı; 12 Mart'ın yarattığı baskı ve suskunluğun ardından işçi hareketinin yeniden canlanma yıllarıdır. Dönem sadece işçi hareketinin değil CHP'nin ve solun da yükseliş yıllarıdır. Bu yıllar sendika-siyaset

ilişkisi açısından da oldukça önemlidir. DİSK-CHP ilişkilerinin yoğunlaşması ile Türk-İş'in CHP ve AP arasında bir denge arayışı dönemin belirgin özellikleridir.

Ele alınan ABD diplomatik yazışmaları işçi eylemleri ve grevlerden, sendikal faaliyetlere, Türk-İş ve DİSK'te yaşanan gelişmelere, sendika-siyaset ilişkisinden, kişisel değerlendirmelere kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Yazışmalar Türkiye sendikal hareketinin ABD hükümeti tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiği konusunda dikkate değer ipuçları içermektedir. Yazışmalarda öne çıkan konular, kullanılan söylem, dikkat edilen ayrıntılar ve Türkiye sendikal hareketine ilişkin gözlemler emek tarihi yazını açısından yeni değerlendirmelere imkân sağlayabilecek yönler taşımaktadır. Çalışmada ABD diplomatik yazışmaları dönemin sendikal ve toplumsal gelişmeleri ile birlikte, dönemin ulusal ve uluslararası toplumsal-siyasal bağlamı dikkate alınarak irdelenmeye çalışılacaktır.

12 Mart Sonrasında Sendikal Hareket

12 Mart 1971 askeri muhtırası ile başlayan ve 14 Ekim 1973 seçimlerine kadar süren dönem "12 Mart dönemi" olarak bilinmektedir. 12 Mart dönemi klasik bir askeri darbe dönemi olmasa da teknokrat hükümetlerin işbaşında olduğu sıkıyönetim altında bir dönemdir. Baskıcı-otoriter bir rejim karakteri taşıyan 12 Mart dönemi işçi hareketi açısından da bir suskunluk dönemidir. 12 Mart öncesinde Türk-İş içinde sosyal demokrat muhalefetin öne çıktığı bilinmektedir. Ancak sosyal demokrat muhalefet 1973 yılında yapılan Türk-İş Genel Kurulunda etkili olamayacaktır. 12 Mart'tan çıkarken Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy vefat etmiştir. Demirsoy'un ölümü 1961 yılından bu yana Türk-İş'te egemen olan Demirsoy-Tunç mihverinin/ekseninin değişmesi ihtimalini gündeme getirmiştir. Ancak Halil Tunç'un Genel Başkan seçilmesiyle sosyal demokrat muhalefet hedefine ulaşamamıştır. Tunç bir yandan Ecevit ve sosyal demokrasiye yakın kişiliği öte yandan Türk-İş içindeki sosyal demokratlara uzaklığı ve Türk-İş'in sağ kanat sendikacılarının da desteğini almasıyla Türk-İş'te büyük bir sarsıntı yaşanmasını önlemiştir.

DİSK, 12 Mart öncesinde ilk ciddi sınavını 15-16 Haziran 1970 olayları sırasında yaşamıştır. Fiilen DİSK'i yok etmeyi amaçlayan 1317 sayılı yasanın çıkmasını önlemek amacıyla DİSK, 15-16 Haziran'da kitlesel işçi eylemleri düzenlemiştir. Olaylar üzerine sıkıyönetim ilan edilmiş, DİSK yöneticileri tutuklanmış ve çok sayıda DİSK kadrosu işten atılmıştır (Koç, 2010; Arınır ve Öztürk, 1976). Ancak yasanın DİSK'i yok etmeye yönelik hükümleri Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. DİSK'i etkileyen bir diğer gelişme ise TİP'in 1971 yılında kapatılması olmuştur. Böylece DİSK CHP'ye yakınlaşmış ve 1973 seçimlerinde CHP'yi desteklemiştir. 1973 sonrası yıllar CHP'nin DİSK üzerinde etkinliğinin arttığı ve sosyalist solla CHP arasında DİSK üzerinden önemli gerilimlerin yaşandığı yıllardır. Öte yandan DİSK'in etkili bir güç olması da 12 Mart sonrasında, özellikle 1975 sonrasında mümkün olmuştur.

ABD'nin Türkiye Sendikal Hareketine İlgisi ve Etkisi

ABD'nin Türkiye sendikal hareketine yönelik ilgisi ve etkisi emek tarihi yazınının ilgi çekici konularından biridir. Bu ilgi ve etkinin düzeyi konusunda oldukça farklı değerlendirmelere rastlanmaktadır. Zaman zaman bu etkinin özellikle DP dönemi açısından abartıldığı ve öne plana çıkarıldığı görülmektedir Türkiye sendikacılığı üzerinde ABD etkisinin yerli yerine konması emek tarihimizin önemli sorun alanlarından biridir. Türkiye emek tarihinde, tıpkı “işçi hakları verildi mi-alındı mı” tartışmasında olduğu gibi, “Türkiye sendikacılığı içeriden mi-dışarıdan mı belirlendi” gibi uçlaşmış tartışmalar ve saptamalar gözlenmektedir (Çelik, 2010). Oysa bu uçların tek başlarına asıl belirleyici olmaları mümkün değildir. Çoğu kez iç içe geçmişlik söz konusudur. Bir ülkenin iç dinamiklerine rağmen bir sosyal veya siyasal olgunun tek başına dışarıdan belirlenmesi mümkün olmadığı gibi, toplumsal nesnellik, talep ve beklenti olmaksızın hakların yukarıdan tanınması da mümkün değildir.

ABD sendikacılığının Türk-İş'li sendikacılar ve Türk-İş politikaları üzerindeki asıl etkisi 1950'li değil 1960'lı yıllara özgüdür. Bu etki özel olarak Marshall Planı kapsamında yürütülen eğitim projeleri ile aktarılan ayni ve nakdi kaynaklarla gerçekleşmiştir. ABD'nin Marshall Planı kapsamında çeşitli alanlardan ve kurumlardan katılımcıları ABD'ye götürmesi ve eğitilmesine ilişkin programlar 1949 yılında başlamış ve 1970 sonuna kadar devam etmiştir. 1970'lerin ortasında doğrudan ABD hükümetinin AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı) gibi doğrudan finanse ettiği programlar yerini AAFLI (Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü) gibi dolaylı destek programlarına bırakmıştır.

Marshall Planı çerçevesinde ECA, MSA ve ICA ve AID gibi kurumlar aracılığıyla yürütülen bu programlar daha çok AID programları olarak bilinmektedir.¹ Çalışma hayatı konusundaki programlar 1963-1970 döneminde özel bir ağırlık taşımıştır. Çalışma hayatı ile ilgili programlara 776 kişi katılmıştır (USAID, 1971). Bunların büyük çoğunluğu sendikacıdır.

DP döneminde Türkiye'de işçi-sendikacı eğitimi Marshall Planının yürütümüyle görevli ABD Türkiye heyeti tarafından yürütüldü. 1954 yılında başlayan bu program bir ülkede yürütülen en geniş program idi. Daha sonra AID tarafından hazırlanan bir raporda Menderes döneminde yabancı sendikacıların ülkeye girmesine Türk sendikacıların ülkeden ayrılmasına da izin verilmezken, sadece ABD heyetinin çalışma hayatı uzmanlarının dokunulmazlığa/ayrıcalığa sahip olduğu belirtilmektedir (GMMA, 1963; RG18-001 Box 6 Folder 16). 1954 yılında

¹ AID Marshall Planı'nın yürütümüyle ilgili ABD Dışişleri Bakanlığı kuruluşudur. Marshall Planı (1948-1951) yılları arasında Economic Cooperation Administration (ECA), 1951-1953 yılları arasında Mutual Security Agency (MSA), 1953-1955 yılları arasında Foreign Operations Administration (FOA) ve 1955-1961 yılları arasında International Cooperation Administration (ICA) tarafından yürütüldü. (Boel, 2003)

başlayan ve İş ve İşçi Bulma Kurumu kanalıyla uygulanan Marshall Planını kapsamındaki faaliyetleri yürüten kuruluşlar (AID ve öncülü kuruluşlar) ile ilişkiler (aynı ve nakdi yardım ile eğitim çalışmaları) 1 Ocak 1962 tarihinde hükümet tarafından Türk-İş'e devredildi. Bu tarihten itibaren AID yardımları doğrudan Türk-İş'e yapılmaya başlandı. Eğitim programları ve ABD gezileri Türk-İş ve AID tarafından ortaklaşa gerçekleştirildi (USAID, 1964).

AID programları Marshall Planına uygun olarak siyasal bir amaç taşımaktaydı. Yön, AID programı yetkililerinden Podol'un şu çarpıcı değerlendirmesini aktarmaktadır: *"On yıldan fazla zamandır Türkiye'de faaliyette bulunan ABD yardım programı, bir zamandan beri meyvalarını vermeye başlamıştır. Önemli mevkilerinde, Amerikan eğitimi görmüş bir Türkün bulunmadığı bir bakanlık, ya da iktisadi devlet teşebbüsü hemen hemen kalmamıştır."* Bu kimselerin kısa zamanda genel müdürlük veya müsteşarlık mevkilerine geçmelerinin beklendiğini belirten Podol, AID'nin bütün gayretlerini bu yola tevcih etmesini istemektedir (Avcioğlu, 1966).

AID'nin Türkiye'de işçi/emek kimliğinin oluşmasında önemli bir etkisinin olduğu bizzat AID uzmanları tarafından da açık biçimde dile getirilmektedir. AID Türkiye İşçi Şubesi Müdürü McGonagle, *"Emek Türkiye'de dinamik bir yapı kazanırken –şimdi hızlı biçimde kendi başına bir kimlik olarak gelişiyor- USAID'nin bu gelişimde oynadığı ve oynamaya devam ettiği rolün önemini giderek daha açık biçimde görmek mümkündür"* görüşünü ileri sürmektedir. McGonagle bu görüşünü kanıtlamak için AID programına katılan bir sendikacının ABD'yi öven izlenimlerini aktarmakta ve *"komünizme karşı mücadelenin her Türkün görevi olduğunu"* yönünde bir bildiri yayınlayan Türk-İş Yönetim Kurulunun beş üyesinin ve Genel Sekreter Halil Tunç'un AID işçi eğitimi programları çerçevesinde ABD'yi ziyaret ettiklerini vurgulamaktadır. McGonagle, Türkiye'deki önemli sendikaların liderlerinin Türkiye'deki ve ABD'deki AID eğitimlerine katıldığını, ayrıca Türkiye'de yüzlerce seminere binlerce işçi ve yerel sendika liderine eğitim verildiğinin altını çizmektedir. McGonagle, bu seminerlerde hür demokratik ve sorumlu sendikacılığı tartışan AID İşçi Programı katılımcılarının bunu uygulamaya koymak konusunda hevesli olduklarını ve 300 bin üyeli bir örgütü tamamen pragmatik bir çizgide örgütleyip geliştirdiklerini yazmaktadır (Gonagle, 1964).

ABD sendikacılarıyla sıkı ilişkilerin ve AID tarafından gerçekleştirilen ve Türk-İş'li sendikacıları kapsayan ABD ziyaret ve eğitim programlarının da ABD kültürü ve sendikacılık anlayışına yönelik bir sempati ve ABD'li sendikacılara hayranlık yarattığı görülmektedir. 1950'li yıllarda da var olan hayranlık ve etki 1960'lı yıllarda da sürdürmüştür.

AID'den alınan yardımlar ve AID'nin etkisi konusunda yapılan eleştiriler karşısında Demirsoy: *"Hiç bir tesirleri yoktur. Anlaşmamız bu şekildedir. Biz isteyeceğimiz onlar yapacaklar"* demektedir (Türk-İş, 5. Dönem). Ancak AID yardımlarının hiç bir etkisi olmadığı iddiası gerçekçi ve inandırıcı değildir. Nitekim bizzat ABD'li yetkililer bunun tersini yazmaktadır. Ankara'da 1960'lı yıllarda ABD Çalışma Ataşesi olarak çalışmış olan ABD Çalışma Bakanlığı Uzmanı Millen, Türk

sendikacılığının gelişmesinde oldukça yüklü olan ABD etkisi ve parasının hesaba katılması gerektiğini yazmaktadır (TNA LAB 13/2169, 1969).² AID yardımlarıyla Türk-İş bütçesine doğrudan yardım yapıldığını, bölge temsilciliklerinin eğitimcilerin maaş ve yolluklarının, Türk-İş merkezindeki kadrolarının maaş ve yolluklarının karşılandığını belirten Millen, AID'nin Türk-İş'in eğitim programına öğretmenler gönderdiğini ve yüzlerce sendikacıyı ABD'ye götürdüğünü; bu sendikacıların çoğunun Amerikan sendikacılığı konusunda hayli bilgi edindiğini ve bunu kısa zamanda kendi şartlarına uyguladıklarını vurgulayarak, ABD'nin, taktik, teknik ve hatta felsefe katkılarının sadece Türk-İş'in değil, DİSK'in politikaları üzerinde de etkisini sürdüreceği beklentisini dile getirmektedir (Millen, 1969). AID ile Türk-İş ilişkilerinin yoğunlaşmasıyla birlikte Türk-İş'in 1960'ların ilk yıllarında sendika-siyaset-siyasi parti ilişkileri konusunda yaşadığı bocalama eğiliminden uzaklaştığı ve "tarafsızlık" siyasetine yöneldiği görülmektedir. AFL-CIO, Türk-İş'e "tarafsızlık" konusunda açık telkinlerde bulunmuştur (GMMA, 1963 RG18-001 Box 6 Folder 16)

Türk-İş ile yoğun ilişkileri olan ABD sendikacılarının CIA ile ilişkisi olduğu Yön dergisi tarafından 1966 yılında yoğun bir biçimde dile getirildi. *Yön*, *Nation* dergisi ile *Washington Post*'ta bu yönde çıkan haberleri "*Sendikacılarımızın sunulur*" başlığı ile yayınladı. Bu haberler AFL-CIO ve Jay Lovestone'un CIA ile yakın ilişkilerini anlatmaktaydı. Bu yazılarda Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası (UAW) Başkanı Victor Reuther, AFL-CIO'nun CIA ile birlikte yabancı ülkelerin politika işlerine ve özellikle de sendikal hareketlerine müdahale ettiğini dile getiriyordu (Yön, 1966, Sayı 170).³ ABD sendikaları ile Türk-İş ilişkilerinin yoğunlaşması nedeniyle bu ilişkilere getirilen eleştiriler dikkate alınmıyor ve hafifseniyordu.

Ancak 1960'lı yıllarda ABD sendikalarının ve AID programlarının CIA ile ilişkisi üzerine ortaya atılan iddialar, dönemin Türk-İş yönetimi tarafından kabul edilmek istenmese de ABD hükümetinin CIA aracılığı ile çeşitli ülkelerdeki sendikalar üzerinde "*kirli oyunlar*" oynadığı ve büyük miktarda fonlar aktardığı bizzat bir dönem CIA Başkanlığı yapan Stansfield Turner tarafından açıklanmıştır (Turner, 1965; 76-77):

"1967 itibariyle okyanus aşırı yararlı ve dost gruplar için CIA desteğinin maliyeti yılda 10 milyon dolara ulaştı. Bu paranın çoğu yurtdışındaki benzer kuruluşlara aktarmaları için ABD sendikalarına, öğrenci kuruluşlarına ve özel vakıflara veriliyordu. Bu sendika, öğrenci örgütü ve vakıflar CIA ile yabancı

² Millen daha sonra ABD Çalışma Bakanlığı Politika Planlama ve Araştırma Bürosu üyesi olarak çalışmıştır.

³ Yön, Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası'nın (UAW) kongresine katılan Maden-İş Başkanı Kemal Türkler'i kongrede ele alınan bu önemli konu hakkında basına hiç bir bilgi vermediğini için eleştirmektedir. Yön dergisininin 12 Ağustos 1966 tarihli 176. sayısının kapağı "Türk sendikacılığında Amerikan entrikaları" başlığını taşıyordu. Dergi AFL-CIO'nun CIA ile ilişkili olarak yürüttüğü uluslararası faaliyetleri The New Republic dergisine dayanarak anlatıyordu.

kuruluşlar [sendika, vakıf] arasında perdeleyici ve arabulucu olarak rol oynuyordu. Bu [yöntem] yardım alan yabancı sendika, örgüt ve vakıfları CIA ile işbirliği ve ABD kuklası olma suçlamalarından koruyordu. Bu teknik zaman zaman, yardıma ihtiyaç duyan gruplara yardımın kaynağının CIA olduğunu bilmeksizin CIA tarafından kaynak aktarılmasına olanak verdi. Amerikan örgütleri [sendika, vakıf ve öğrenci örgütleri] aynı zamanda öğrenci ve sendikacı değiş tokuş programları gerçekleştirdiler. (...) Öğrenci, sendika ve kültürel organizasyonlara yardım sağlamanın yanında CIA [bazı] ülkeleri batı politik yönelimine çekmek için başka araçlar da kullandı.”

ABD yönetimin AFL-CIO’yu uluslararası politikasının aracı olarak kullandığı bir dönemde, ABD devletinden AID aracılığı ile alınan mali yardımların ve sendikacıların yoğun ABD ziyaretlerinin, Türkiye sendikacılığında ABD’nin kültürel-ideolojik hegemonyasını artırması, Avrupa sendikacılığında ve sınıf ekseninden uzaklaşılması şaşırtıcı değildir.

DİSK’in kuruluşu, Türkiye sendikalarıyla yoğun ilişkileri olan ABD sendikaları arasında da önemli yankı ve tartışmalar yaratmıştır. DİSK’in kuruluşunun ardından ABD’nin ve ABD’li sendikacıların tutum saptamakta bir tereddüt yaşadığı gözlenmektedir. Lovestone ve Kirsch DİSK’e karşı kesin tutum alınmasını savunurken Millen’in DİSK ile ilişkileri sürdürmekten yana olduğu gözlenmektedir (Çelik, 2010).

ABD Diplomatik Yazışmalarında Türkiye Sendikal Hareketi

1973-1976 döneminde ABD’nin Türkiye’deki diplomatik misyonları ile ABD Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalarda çalışma hayatı ve sendikacılıkla ilgili yazışmalar oldukça farklı konuları kapsamaktadır. İşçi eylemleri, grev, yürüyüş ve direnişlerle ilgili yazışmalar, sendikalar ve sendika-siyaset ilişkisine dair yazışmalar, sendikaların uluslararası ilişkileri ve sendikacılara ilişkin kişisel değerlendirmeler ve yazışmalar diplomatik yazışmalarda yer alan belli başlı konulardır.

Grevler ve İşçi Eylemlerine İlişkin Yazışmalar

12 Mart döneminden çıkışla birlikte işçi hareketinde de yeniden bir kıpırdanma yaşanmaya başlamıştır. ABD diplomatik yazışmalarında tek tek işçi eylemleri ve grevlerle ilgili ayrıntılara ve yorumlara rastlamak mümkündür. Bu yazışmalardan ABD diplomatik misyonunun işçi hareketinin nabzını tuttuğu ve işçi hareketi açısından kritik öneme sahip konulara hâkim olduğu görülmektedir. Diplomatik misyonun doğrudan ABD çıkarlarıyla ilgili işyeri ve sorunlarla özel olarak ilgilendiği de anlaşılmaktadır. ABD üslerine lojistik destek sağlayan ABD şirketlerinde örgütlü sendikaların faaliyetleri ve buralarda meydana gelen işçi eylemleri dikkatle ve ayrıntılı biçimde takip edilmiştir.

Türk-İş'in Genel Grevi, İzmir (16 Haziran 1975)

Türk-İş'in İzmir genel grevi diplomatik yazışmalara birkaç kez konu oldu. Bazılarında ayrıntılı bilgilere yer verildi. Türk-İş, Ege bölgesinde özellikle tekstil, toprak, taş, seramik sektörlerindeki işverenlerin sendikalara yönelik sert tutumlarını ve işten çıkarmaları protesto etmek amacıyla 16 Haziran 1975 günü saat 06.00 ile 14.00 arasında genel grev çağrısı yaptı. Konsolosluk Türk-İş açıklamasına atfen, 4300 işçinin işten çıkartıldığını belirtmektedir. Konsolosluk, genel grev kararının konuşulduğu Türk-İş Başkanlar Kurulu toplantısında, kararın sadece söz konusu sorunlarla sınırlanmasının genel grevin başarısını gölgeleyeceği eleştirilerinin dile getirildiği vurgulamaktadır. Bazı sendikacıların genel grevin hedefleri arasında kıdem tazminatı, emekli aylıkları ve memurların grev hakları gibi hedeflerin de yer alması gerektiğini söyledikleri aktarılmaktadır. Örneğin Harb-İş Başkanının konsolosluk yetkililerine böylesi sınırlı hedefleri olan bir genel greve Amerikan işyerlerinden katılımın sınırlı olacağını anlattığı bildirilmektedir (Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Haziran 1975, Belge No: 04541).

Konsolosluk mesajında yer alan yorumda Başbakan Demirel'in Adalet Partisine yakın bazı muhafazakâr sendikacılar ile bazı sosyal demokrat sendika liderlerinin bölgesel genel greve katılım konusunda gönülsüz olduğunu ve greve zayıf katılımın Türk-İş Başkanı Tunç'u mahcup edebileceği belirtilmektedir. Yazıda genel grevin amacı konusunda ilginç bir saptamaya da yer verilmektedir. Tunç'un, Türk-İş'in işverenler ve hükümetle yakın ilişki içinde algılanıyor olmaktan rahatsız olduğunu göstermek ihtiyacı hissettiği belirtilmektedir (Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Haziran 1975, Belge No: 04541). Bu ayrıntılar ABD diplomatik misyonunun Türkiye işçi hareketinin iç sorunlarına detaylarıyla vakıf olduğu göstermektedir.

İzmir ABD Konsolosluğu genel grev sonrası mesajında Türk-İş'in 8 saatlik genel grev çağrısının küçük bir kaç olay dışında tamamlandığı grevin saat 06:00 ile 14:00 arasında gerçekleştiği, sadece Türk-İş üyesi sendikaların katıldığı ve DİSK üyesi sendikaların katılmadığı belirtilmektedir. Grevin daha çok belediye hizmetleri üzerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır (ABD İzmir Konsolosluğundan Ankara Büyükelçiliğine, 16 Temmuz 1975, Belge No: 00126).

Türk-İş'in bir başka genel grev girişimi ise Senato Başkanı seçilememesi nedeniyle 24 Kasım 1975 tarihinde yapmayı planladığı genel grevidir. Ancak siyasi liderlerin senato başkanı seçileceği yolunda güvence vermeleri üzerine genel grev Türk-İş Başkanı Halil Tunç tarafından ertelenmiştir. Konuyla ilgili Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen ve Türk-İş kaynaklarına dayandırılan değerlendirmelerde Tunç'un bu kararının Türk-İş içindeki daha aktif sosyal demokratlardan bazılarını hayal kırıklığına uğrattığı vurgulanmaktadır (Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığına, 24 Aralık 1975, Belge Numarası 0986).

Otomobil Sektörü Grevi-30 Temmuz 1973

12 Mart döneminde ilan edilen sıkıyönetim sonrasında Marmara bölgesindeki ilk büyük grev Türk-İş üyesi Metal-İş tarafından Tofaş, Renault ve 7 fabrikada 30 Temmuz 1973 tarihinde çıkarılan grev olmuştur. Konsolosluk yazısında işveren sendikası MESS'in greve karşı lokavta gittiği bildirilmektedir. Yazıda grev ve lokavtın aşırı ücret talepleri ve iş güvencesi nedeniyle kilitlenen görüşmelerin sonucunda ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Mesajda ilginç bir ayrıntı olarak, DİSK üyesi Maden-İş Sendikası'nın grevi maddi olarak destekleyeceği ve destek gösterisi düzenleyeceğini ilan ettiği bilgisi yer almaktadır (İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 2 Ağustos 1973, Belge No: 02466). 12 Mart sonrası dönem DİSK ve Türk-İş arasındaki rekabetin yoğunlaştığı bir dönemdir. Maden-İş ile Metal-İş arasında 1960'lı yıllardan başlayan sert bir rekabet söz konusudur. Konsolosluk bunun son derece farkındadır ve bu nedenle bu ayrıntıya mesajda yer vermektedir.

Berec Pil Fabrikasında Polisin İşçilerle Çatışması (18 Ağustos 1975)

İstanbul Konsolosluğunun mesajına göre polisin Berec pil fabrikasında grevcileri dağıtma girişimi Petkim-İş üyesi işçilerle polis arasında çatışmaya yol açmıştır. 20 polis ve işçinin yaralandığı ve dördü kadın 16 işçinin gözaltına alındığı bildirilmektedir. Konsolosluk, yorum bölümünde DİSK üyesi sendikaların grevleri yükseltme kararının ardından (Philips'te Maden-İş, Hilton'da Turizm-İş ve Berec'te Pektim-İş) Berec'te yaşanan şiddet olayının sürpriz olmadığını iddia etmektedir. Yorumda grevlerin sıkıyönetim döneminde etkin bir rol oynayamayan DİSK'e önemli bir rol oynama imkanı sağladığı belirtilmektedir. Grevlerin aşırı sola karşı sert polis tepkisini provoke ederek Milliyetçi Cephe hükümetini “zalim” ve “faşist” olarak gösterme imkânı sağladığı da ileri sürülmektedir (İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 19 Ağustos 1975, Belge No: 02675). Konsolosluk mesajında yer alan yorumlar DİSK ve sola yönelik önyargılı ve mesafeli tutumun önemli ipuçlarını içermektedir. Vurgulanması gereken bir diğer nokta ise DİSK'in İngilizceye “revolutionary” şeklinde çevrilmesidir. DİSK'in devrimci sıfatını ihtilalcı değil reformcu anlamda “progressive” olarak kullanmayı tercih etmesine rağmen ABD diplomatik misyonunun “revolutionary” sözcüğünü tercih etmesi manidardır.⁴

---

⁴ DİSK kendi yazışmalarında “devrimci” sözcüğünün İngilizce karşılığı olarak “progressive” sözcüğünü kullanmasına karşın, gerek Türk-İş gerekse ABD kaynakları AFL-CIO ve ABD diplomatik misyonu “devrimci” sözcüğünü “revolutionary” olarak çevirmeyi tercih etmiştir. Bunun tesadüfî bir kullanım olmadığı, DİSK'in programatik yaklaşımları ve kendi tercih ettiği “reformcu”, “ilerici” ifadesine rağmen “ihtilalcı” sözcüğünün kullanılarak DİSK'in batı sendikaları nezdinde meşruiyetinin aşındırılmak istendiği ve bu tercihin antikomünist

Hilton İstanbul'da İş Uyuşmazlığı-Ağustos 1975

ABD diplomatik misyonu, ABD kuruluşları ve şirketleriyle ilgili çalışma sorunlarıyla özel olarak ilgilenmektedir. Örneğin Hilton İstanbul Genel Müdürü Başkonsolostan Hilton'daki uyuşmazlığın çözümü için yardım istemektedir. Bu uyuşmazlık 1970'li yıllarda yoğun biçimde yaşanan sendikal rekabetin örneklerinden biridir. Hilton'da Türk-İş üyesi Oleyis ile yapılmış bir sözleşme söz konusu iken çalışanların çoğunluğunun DİSK üyesi Turizm-İş'e geçmeleri üzerine ortaya çıkan ihtilaf konsolosluk yazışmalarına yansımıştır. Konsolosluğa göre Turizm-İş Hilton'da açıkça yasadışı bir greve gitmiştir. Konsolosluk, yazısında Oleyis ile Turizm-İş arasında işyerinde yaşanan sendikal rekabetin ayrıntılarına yer vermektedir. Mesajda yer alan bilgiye göre Hilton yönetimi bu uyuşmazlığın çözülmesi için elçilikten mümkün olduğu ölçüde Çalışma Bakanlığı'nı arabuluculuk yapmaya ikna etmeye çalışmasını talep etmektedir (İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 19 Ağustos 1975, Belge No: 02662).

Bu mesajdan bir gün sonra İstanbul Konsolosluğu'nun konuyla ilgili bir diğer mesajında Hilton uyuşmazlığının beklenmedik bir biçimde çözüldüğü belirtiliyor. Berec fabrikasında yürütülen grev sırasında yaşanan yaralama olayını takiben oteli Hilton'a kiralayan askeri emeklilik fonundan [Ordu Yardımlaşma Kurumu-OYAK], Maliye Bakanı ve Başbakanın Özel kalemimin otel yönetiminden sorunun bir an önce çözümünü istedikleri belirtiliyor. Mesajda yer alan yorumda olayın Türk-İş ve DİSK arasındaki rekabetin giderek saldırgan bir hale gelmesinin örneklerinden biri olduğu ileri sürülmektedir (İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 20 Ağustos 1975, Belge No: 02700).

Sheraton Otel Uyuşmazlığı-Kasım 1975

İstanbul Başkonsolosluğunun yakından ilgilendiği bir diğer uyuşmazlık Sheraton Otel uyuşmazlığı olmuştur. Konsolosluk tarafından Dışişleri Bakanlığı'na yollanan mesajda Sheraton otelinin genel müdürünün işçiler greve giderse oteli kapatmayı düşündüğünü kendilerine ilettiği belirtilmektedir. Yazıda 4 ay önce açılan otelde henüz toplu sözleşme bulunmadığı ve sözleşme için müzakere girişimlerinin sürdüğü bilgisine yer verilmektedir. 500 çalışanın 400'ünün solcu DİSK üyesi Turizm-İş Sendikasına üye olduğu ve bu sendikanın Ağustos 1975'te Hilton otelinde ağır bir karışıklık çıkardığı ileri sürülmektedir. Uyuşmazlığın ücret artışından kaynaklandığı ve genel müdürün sendikaların ücret artış taleplerini "astronomik" olarak tanımladığı aktarılmaktadır. Genel Müdür, hükümet yetkililerinin konuyla

---

propagandanın bir unsuru olduğu söylemek mümkündür. DİSK iddianamesinde de bu doğrultuda yer alan iddialar üzerine Baştürk savunmasında devrimciliği ihtilâlcılık olarak değil ilerçilik olarak algıladıklarını belirtmiş ve DİSK'in antetli kağıtlarında devrimci ifadesinin İngilizcesinin "progressive" olarak yer aldığı vurgulamıştır (Baştürk, 1986, s. 404-407).

ilgili detaylı olarak bilgilendirildiğini, yönetim kurulu başkanının Başbakan Yardımcısı Erbakan'ın kayınbiraderi olduğu ancak hükümetin uyuşmazlığın çözümüne karışmadığı belirtmektedir. Genel Müdür, konsolosluk yetkililerine bu aşmada ABD desteği talep etmediğini iletmiştir. (İstanbul Başkonsoloslugundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 24 Kasım 1975, Belge No: 04270).

Harb-İş Sendikası ile İlgili Yazışmalar

ABD üslerinde örgütlü sendikaların ABD diplomatik misyon yazışmalarında önemli bir yer tutması şaşırtıcı değil. Türkiye'deki ABD üslerine çeşitli lojistik hizmetler sağlayan ABD şirketlerinde örgütlü olan sendikalar (başta Harb-İş) ve sendika şubeleri yazışmalara sık sık konu olmuştur. Şubelerdeki iç karışıklıklar ve sorunlar ile sendika yöneticilerinin bu konuda aldığı tutumlar ve kişisel özelliklerine yazışmalarda genişçe yer verilmiştir.

DİSK'in 1975 Eylemleri Hakkında

DİSK'in Milliyetçi Cephe hükümetini protesto etmek amacıyla başlattığı demokratik Hak ve Özgürlükler için mücadele mitingleri diplomatik yazışmalarda yer alan önemli işçi eylemlerinden bir diğeridir. Eylül 1975'te İzmir ve İstanbul'da düzenlenen bu mitingler DİSK'in toplumsal-politik etkisinin artması açısından önemlidir.

DİSK İzmir Mitingi (6 Eylül 1975): Konsolosluk mesajına göre DİSK konfederasyonu iyi organize edilmiş ve hiçbir olayın yaşanmadığı 3 saatlik bir miting düzenledi. Polisin 4200 kişi olarak tahmin ettiği katılım konsolosluk görevlileri tarafından 3500 olarak tahmin edilmektedir. Mitinge İstanbul, Bursa ve Adapazarı'ndan işçilerin otobüslerle gelerek katıldığı gözlemine yer verilmektedir. Yazıda ayrıntılı olarak alınan güvenlik önlemlerinden söz edilmektedir. Ana temanın "demokratik hak ve özgürlükler için mücadele" olduğu miting sırasındaki konuşmalarında Rıza Güven, İbrahim Güzelce ve Kemal Türkler'in Milliyetçi Cephe hükümetinin emeğe yönelik baskılarından ve faşizme karşı işçi mücadeleden söz ettikleri ve temsili burjuva demokrasisini protesto ettikleri bildirilmektedir. Konuşmalarda Demirel hükümete karşı sert söylemlerin olduğu, hükümetin emperyalistlerin çıkarlarını temsil ettiği ve "milliyetçi" olmadığını vurgulandığı ancak konuşmacıların hiçbirinin açıkça ABD, NATO ve CENTO'dan söz etmediğinin altı çizilmektedir. Mitingde taşınan çok sayıda pankarttan çeşitli örnekler verildikten sonra sadece bir pankartta anti-ABD slogan yer aldığı bilgisine yer verilmektedir: "Amerikan üslerine ve Amerikalılara hayır." Yazışmada, "katılımcıların yürüyüşün bir yerinde 10-12 kez 'Kahrolsun Amerika' sloganı atıldığı duyuldu" notuna da yer verilmektedir (İzmir Konsoloslugundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 9 Eylül 1975, Belge No: 00223). Yazışmalara dikkatle bakıldığında işçi hareketi ve sendikalardaki anti-ABD faaliyetlere ve hissiyata özel olarak kulak kabartıldığı ve bu konuda en küçük ayrıntının aktarıldığı gözlenmektedir.

DİSK'in Taksim Mitingi (20 Eylül 1975): DİSK'in 20 Eylül'de Taksim'de planladığı mitingle ilgili Başkonsolosluk yazısında İstanbul polisine danışıldığı, polisin yürüyüşün yasal olduğunu belirttiği, yürüyüşe DİSK'i destekleyenlerin katılacağı ama polisin katılımcı sayısını tahmin edemediği belirtilmektedir. Yürüyüş Başkonsolosluk binasının uzağında olmasına rağmen ABD personelinden miting sırasında Taksim'den uzak durmaları istenmektedir (İstanbul Başkonsololuğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 19 Ağustos 1975, Belge No: 03081).

Miting sonrasında İstanbul Konsolosluğu'nun büyükelçiğe yolladığı mesajda DİSK'in "Demokratik Hak ve Özgürlükler" için Taksim meydanında düzenlediği gösterinin sadece birkaç küçük olayla tamamlandığı belirtiliyor. Yazıda 10 bin civarında katılımcının "Milliyetçi Cephe" hükümetini, "faşizmi" ve işçi karşıtı güçleri protesto ettiği vurgulanıyor. Konuşmacıların, aralarında İncirlik'in de olduğu yabancı üslerin kapatılmasını, NATO ve CENTO'dan çıkılmasını ve Türkiye'nin komşuları ile saldırmazlık paktı imzalanmasını istediği bilgisine yer verilmektedir. Mitingde konuşan DİSK liderlerinin gururla Türk-İş'in giderek zayıfladığını ve işçilerin sonunda DİSK'te birleşeceğini dile getirdiği not edilmektedir. Mesajın yorum bölümünde, ciddi potansiyel şiddet olayları ihtimali dikkate alındığında mitingin oldukça iyi organize edilmiş olduğu belirtilmektedir. Emniyet güçleri yanında DİSK'in kendi üyelerinden oluşan oldukça disiplinli bir güvenlik ekibi oluşturduğu bilgisi verilmektedir. Konsolosluk yazısında, mitingin zamanlamasına kuşku ile yaklaşmakta ve mitingin gerçek amacının 12 Ekim Senato seçimlerinde Milliyetçi Cephe "faşizmine" karşı CHP'ye yardım etmek olduğu iddia edilmektedir (İstanbul Başkonsololuğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 23 Eylül 1975, Belge No: 03107).

DİSK Adana Yürüyüşü (Kasım 1975): Adana'da Menteks fabrikasında 70 işçinin işten çıkarılması nedeniyle DİSK tarafından yapılan protesto yürüyüşüne DİSK temsilcileri ile 600 işçinin katıldığı, yürüyüşün geniş güvenlik önlemleri altında yapıldığı vurgulanmakta ve ilginç bir not olarak protestocuların konuyla ilgili pankartlar yanında, "Bağımsız Türkiye" ve "Kahrolsun Faşizm" yazılı pankartlar da taşıdıkları belirtilmektedir (Adana Konsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 4 Kasım 1975, Belge No: 00250).

1 Mayıs 1976 Kutlamaları

1 Mayıs 51 yıllık aradan sonra 1976 yılında Taksim Meydanında DİSK tarafından düzenlenen bir mitingle kutlandı. Bu tarihi olay ABD diplomatik yazışmalarında da yer buldu. 1 Mayıs kutlamasının ardından yazılan ayrıntılı bir yorumda DİSK'in 1 Mayıs kutlaması ele alınmaktadır. Yazışmanın başlığı "Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu İstanbul'da kitlesel 1 Mayıs gösterisi düzenledi" şeklindedir. Yazıda mitingin kitleselliğine yapılan vurgu önem taşıyor. Konsolosluk yazısında DİSK'in kendisinin 200 bin olarak ilan ettiği mitinge katılımın 100 binden fazla olduğu belirtilmektedir. 1976 yılında DİSK'in 100 bin kişilik bir miting düzenlemiş

olması son derece önemlidir. Gerek DİSK'in üye sayısı, gerekse toplam sendikali işçi sayısı açısından bakıldığında bu sayı kayda değerdir. Nitekim konsolosluk yazısında kutlamanın çeşitli nedenlerle kayda değer olduğunun altı çizilmektedir. 1 Mayıs'ın geçmişte resmi olarak "bahar bayramı" olarak kutlandığı bir ülkede solun ilk kez 1 Mayıs gösterisi düzenlediği hatırlatılmaktadır. Mitingle ilgili bir diğer vurgu ise potansiyel şiddet eylemi olasılığına karşın mitingde kayda değer bir olay yaşanmamasının altı çizilmektedir. Bunun İstanbul Emniyetinin aldığı önlemlerin yanı sıra DİSK'in kendisinin aldığı sert iç güvenlik önlemlerinin sonucu olduğu ifade edilmektedir. Konsolosluk, anti-Amerikanizmin spesifik bir miting konusu olmamakla birlikte mitingin tahmin edileceği gibi hükümet karşıtı ve NATO ve Amerikan emperyalizmini kınayan bir tonda geçtiği vurgulanmaktadır (İstanbul Konsolosluğu'ndan ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 6 Mayıs 1976, Belge No: 1683).

Sendikalar Hakkında Yazışmalar (Sendika-Siyaset-Siyasi Parti İlişkileri)

Türk-İş'in Yeni Başkanı Halil Tunç

Çalışma hayatı ile ilgili yazışmaların bir bölümü "sadece sınırlı kullanım" ibaresi içerirken bazıları ise "gizli" ibaresini içermektedir. "Gizli" ibareli bir büyükelçilik yazısında Demirsoy'un ölümü (Ocak 1974) sonrası Türk-İş Başkanlığı sorununa ilişkin değerlendirmelere yer verilmektedir. Türk-İş'in Demirsoy sonrası genel başkanının kim olacağı ABD diplomatik misyonunu yakından ilgilendirmiştir. Demirsoy'un ölümünün ve Ecevit Başkanlığı'nda kurulan koalisyon hükümetinin siyaset-sendika ilişkilerini karmaşık hale getirdiği belirtilmektedir. Türk-İş içindeki Ecevit yanlısı sosyal demokratların Demirsoy'un halefinin saptanmasını ertelemek ve böylece Türk-İş'in kontrolünü ele alarak onu CHP'ye bağlamak istedikleri ileri sürülmektedir. Tunç ve mevcut liderliğin ise Demirsoy tarafından güçlü biçimde savunulan Türk-İş'in partiler üstü politikasının devamını istediği vurgulanmaktadır. Diplomatik yazışmalarda Türk-İş'in "partiler üstü" siyasetine ilişkin oldukça fazla vurgu yer almaktadır.

Demirsoy sonrasına ilişkin yazıda Tunç'un genel başkanlığı istemediği belirtilmektedir. Büyükelçilikten Dışişlerine yollanan yazıda Tunç'un ABD Çalışma Ataşesine hiçbir biçimde Demirsoy'un yerine aday olmayacağını söylediği belirtilmektedir. Tunç, Başkan olarak Türk-İş Mali Sekreteri Ömer Ergün'ü görmek istediğini belirtmiştir. Yazıda Ergün'ün sendikal hareket içinde geniş bir desteği olduğu ve geçen genel kurulda sosyal demokratların da Ergün'ü desteklediği vurgulanmaktadır. Fakat Ergün'ün son derece kararlı biçimde bu teklifi reddettiği belirtilmektedir. Büyükelçilik yazısında, sosyal demokratların Tunç'u Ergün'den daha kolay alt edilebilir olarak gördükleri ve olağanüstü bir genel kurul ile devirmeyi düşündükleri yorumuna da yer verilmektedir. Sosyal demokratların bir yandan yerel delege seçimlerinde güç kazanmaya çalıştıkları, öte yandan Ecevit hükümetinin

popülist bir yaklaşımla işçi lehine yapacağı yasal düzenlemelerinin kendilerini güçlendireceğini hesaba kattıkları yorumu yapılmaktadır.

Yazıya göre Tunç ABD Çalışma Ataşesine Türk-İş'in partiler üstü politikaya devam edeceğini, sosyal demokratlar eğer bu politikayı değiştirmek isterse onlarla kavga edeceğini ima etmiştir. Tunç, sosyal demokratların geçen genel kurulda bir yenilgi aldıklarını ve o zamandan bu yana güçlerini artırdıklarına dair bir işaret olmadığı söylemektedir. Yazıya göre sosyal demokratların gelecek genel kurulda delegelerin çoğunluğunun CHP yanlısı olacağını düşündükleri, şu anda yüzde 60 olarak hesap ettikleri delege ağırlığını ilerideki üç ay içinde yüzde 80'e çıkarmayı hedefledikleri belirtilmektedir. Ancak bununla birlikte sosyal demokratların böyle bir kongrede delegelerin partiler üstü politikayı terk etmek ve Tunç'u devirmek konusunda fikir birliğine varmalarından emin olmadıklarının altı çizilmektedir (Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 1 Şubat 1974, Belge No: 00782).

Tunç'un Genel Başkanlığa getirilmesinin ardından ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger tarafından Ankara Büyükelçiliğine yollanan mesajda Tunç'un genel başkan seçilmesine ilişkin değerlendirme yapılmaktadır. Kissinger, AFL-CIO'dan Ernie Lee'nin Tunç'un AFL-CIO tarafından oldukça muteber biri olarak görüldüğünü kendilerine aktardığını yazmaktadır. Mesajda AFL-CIO Başkanı George Meany'nin Tunç'a kutlama mesajı yollayacağı ve mesajın bir kopyasını Büyükelçiliğe iletileceği belirtilmektedir (ABD Dışişleri Bakanlığında Ankara Büyükelçiliğine, 5 Şubat 1974, Belge No: 023946). Türk-İş Genel Başkanlığına kimin getirildiğinin ABD Dışişleri Bakanı tarafından takip ediliyor olması, ABD hükümetinin ve sendikalarının Türkiye sendikacılığına dönük ilgi ve etkisinin yoğunluğuna dair bir gösterge olabilir.

Türk-İş'in İç Sorunları Hakkında

"Gizli" ibareli mesajda Türk-İş'teki iç sorunlar ele alınıyor. Yazıda, ana gündemini sosyal demokratlar ve Ecevit hükümetiyle ilişkilerin oluşturduğu 5-11 Mart 1974 tarihleri arasında yapılan bir dizi toplantıdan (Başkanlar Kurulu, Yönetim Kurulu ve İcra Kurulu) sonra Türk-İş içindeki sosyal demokratlarla diyalog kurulduğu ve dayanışmanın yeniden sağlandığı belirtilmektedir. Bu diyalogdan sosyal demokratların memnun olduğu ve Tunç'u yerinden etmek için olağanüstü genel kurul arayışında olmayacakları ve Tunç'un yerini sağlamlaştırdığı saptamasına da yer verilmektedir. Yazıda Türk-İş'in 1973 kongresinde sosyal demokratların dışlanmış olduğu hatırlatması yapılmaktadır. Söz konusu toplantılarla Türk-İş'in iç bütünlüğünün arttığı vurgulanarak Tunç'un bu yolla liderliğini sağlamlaştırdığı ve aşırı sağcı sendikacılar dışında eleştiri almadığı vurgulanmaktadır. Tunç'un Ecevit hükümetinin işçi lehine kararlarını destekleyeceği, ancak partiler üstü politikadan vazgeçme ve CHP'yi destekleme niyetinde olmadığına altı çizilmektedir (Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığında, 13 Mart 1974, Belge No: 01862).

Genel-İş'in Türk-İş'ten Ayrılması

Türk-İş içinde uzun yıllar boyunca sosyal demokrat muhalefetin çekirdeğinde yer alan Genel-İş Sendikasının 3 Ağustos 1975 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurul ile (233 lehte 3 aleyhte oyla) Türk-İş üyeliğinden ayrılması da diplomatik yazışmalara konu olmuştur. Genel kurulun yönetim kurulunu yeni bir konfederasyon kurmak, DİSK'e katılmak veya bağımsız kalmak gibi değişik seçenekleri değerlendirme konusunda yetkilendirdiği belirtilmektedir. Yorum kısmında Genel-İş'in Türk-İş içindeki mücadelesinin uzun yıllara dayalı olduğu ve bazı alanlarda sertleştiği belirtilmektedir. Genel-İş'in Avrupa sendikacılığına paralel siyasi bir sendikacılığı savunmasının ve Türk-İş'in partilerüstü politika yaklaşımına karşı çıkmasının, ayrıca Tunç ve Genel-İş Başkanı Abdullah Baştürk arasındaki kişisel nefretin bu süreçte etkili olduğu belirtilmektedir. Kongreye davetli olmalarına rağmen Türk-İş içindeki sosyal demokrat sendikacılarının ve CHP yöneticilerin katılımının zayıf olduğu ve mesaj yollamadıkları vurgusu yer almaktadır. Mesajın yorum kısmında Genel-İş'in Türk-İş içindeki diğer sosyal demokratları ayrılmaya ikna etmek için bağımsız kalmasının beklendiği ileri sürülmektedir. Yakın gelecekte sadece OLEYİS'in böyle bir tutum (ayrılma) alacağı belirtilmektedir (Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 5 Ağustos 1975, Belge No: 06044). Genel-İş bir süre bağımsız kaldıktan sonra DİSK'e katıldı.⁵ OLEYİS ise yaklaşık iki yıl sonra DİSK'e katıldı.⁶

Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Sendikalar

1976 yılında gündeme gelen Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması girişimi sendikal hareket açısından da önemli bir konu oldu. Kanun tasarısına Türk-İş sözlü itiraz ederken, DİSK ise 16 Eylül'de ülke çapında 300 işyerinde iş yavaşlatma eylemleri (Genel Yas) ile yasa tasarısını protesto etti. Dönemin ABD diplomatik yazışmalarında DGM ile ilgili sendikal tepkiler önemli bir yer tutmaktadır. DİSK'in DGM'lere karşı iş yavaşlatma eylemini bireysel bir eylem olarak göstermeye çalıştığı böylece savcılık takibatından kurtulmaya çalıştığı ileri sürülmektedir. Eylemlere 15 bin otomotiv işçisinin katıldığı, İstanbul'da 45 metal fabrikasında işlerin yavaşladığı İstanbul, Ankara ve İzmir'de belediye otobüslerinin çalışmadığı bilgilerine yer verilmektedir. Bir yazışmada yer alan yorumda DİSK'in bir genel grev için yeterli güce sahip olmadığı ancak Türk-İş daha uç bir pozisyona zorlanırsa Demirel hükümetinin ciddi bir sorunla yüz yüze kalacağı vurgulanmaktadır. Yorumda hükümetin çıkarına olan temel unsurun, DİSK'in eylemlerinin halk arasında sempaticiden daha çok kızgınlık yaratması olduğu ileri sürülmektedir (Ankara

---

⁵ Genel-İş yaklaşık 1 yıl sonra 5 Haziran 1976 tarihinde topladığı olağanüstü genel kurul ile DİSK'e üye olma kararı aldı.

⁶ Oleyis, 10 Eylül 1977'de yapılan olağanüstü genel kurul kararı ile Türk-İş'ten ayrılma ve DİSK'e katılma kararı aldı.

Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Eylül 1976, Belge No 07175).

Genel Yas eylemi ile ilgili bir başka yazıda işveren sendikaları konfederasyonunun eyleme sert tepki gösterdiği belirtilmektedir. İşveren konfederasyonu açıklamasında eyleme katılan işçilerin tazminatsız olarak işten çıkarılmasının söz konusu olduğu belirtilmektedir. İşveren örgütü açıklamalarına göre 17 Eylül itibariyle eylemlere 100 bin kişinin katıldığı, 20 Eylül'de ise bu sayının 30 bine düştüğü belirtilmektedir. Yazıda Genel Yas eyleminin 1970 yılında DİSK'in yaptığı direnişten sonra [15-16 Haziran] en büyük hükümet karşıtı eylem olarak nitelenmektedir. DİSK'in eyleminin Türk-İş'i de basınç altına aldığı ve DGM'lere karşı daha sert tutum almaya zorladığı ifade edilmektedir (Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Eylül 1976, Belge No 7313).

DİSK'in 16-19 Eylül tarihlerinde ilan ettiği ve üyelerini serbest bıraktığı Genel Yas eylemi sonucunda DGM Kanunu'nun çıkması engellendi (Koç, 2010; 267)

Sendika-Siyaset-Siyasi Parti İlişkileri Konusundaki Yazışmalar

Sosyalist Partiler ve DİSK

CHP dışında sosyalist partilerin kurulması (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi-TSİP ve Türkiye İşçi Partisi-TİP gibi) özellikle DİSK ile ilişkileri bağlamında ABD diplomatik yazışmalarında yer bulmuştur. Bir grup Türk aydını ve sanayi işçisinin Haziran 1974 tarihinde TSİP adıyla bir parti kurduğu, İstanbul Başkonsolosluğu tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmiştir. Kurucular arasında çok sayıda sanayi işçisi olduğu belirtilmektedir. Yazıda böyle bir partinin kurulmasının sıkıyönetimin kalkmasının doğal sonucu olduğu, TSİP'in TİP'in 1972'de kapatılmasıyla solda ortaya çıkan boşluğu doldurmayı umduğu ancak kurucuları arasında Yeni Ortam yazarı Oya Baydar ve DİSK yöneticisi Burhan Şahin dışında tanınmış şahsiyet olmadığı vurgulanmaktadır.

Bir başka konsolosluk mesajında TİP'in yeniden kurulmasıyla Türkiye'de dört küçük aşırı sol parti olduğu (diğerleri TSİP, TEP ve VP) belirtilmektedir. Bir grup DİSK üyesinin TİP'in kurucusu ve destekçisi olduğu ancak DİSK'in TİP'e destek konusunda bölündüğü yorumuna yer verilmektedir. DİSK'in 1973 seçimlerinde Ecevit'in CHP'sini desteklediği, 22-24 Mayıs 1975 tarihinde yapılacak olan genel kurulda CHP'yi destekleyen yeni üyelerin DİSK'e katılımının beklendiği ve bu genel kurulun CHP, TİP ve TSİP'in desteklenmesi konusunda hararetili tartışmalara tanık olmasının beklendiği vurgulanmaktadır (Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 2 Mayıs 1975, Belge No: 03483).

TİP'e ilişkin bir başka mesajda TİP yöneticilerinin CHP ve DİSK'e yönelik suçlamalarına yer verilmektedir. TİP İzmir İl Kongresiyle ilgili İzmir Konsolosluğu yazısında TİP yöneticisi Gündüz Mutluay'ın CHP'yi burjuvazinin ve ABD'nin

destekçisi olmakla; solcu DİSK liderliğini ise CHP'nin ajanı olmakla ve TİP'in şahsında sosyalizme savaş açmakla suçladığı bildirilmektedir (İzmir Konsoloslüğundan ABD Dışişleri bakanlığına, 15 Aralık 1976, Belge No: 00402).

DİSK 5. Genel Kurulu

“CHP Yöneticileri Merkez Sol Konfederasyona Kur Yapıyor” başlığıyla geçilen mesajda CHP Genel Sekreter Yardımcısı Baykal'ın DİSK 5. Genel Kurul'un da yaptığı konuşma ele alınıyor. 5. Genel Kurulun DİSK'in politik yönelimi açısından önemine dikkat çekiliyor. 1973 seçimlerinde CHP'yi destekleyen DİSK'in şimdi yeni kurulan sosyalist partiler TİP ve TSİP'in basıncı altında olduğu belirtiliyor. Konsoloslüğün DİSK'i “merkez sol” bir konfederasyon olarak nitelemesini önemli bir saptama olarak kaydetmek gerekir (İstanbul Başkonsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 24 Mayıs 1975, Belge No: 01591). DİSK'in CHP'yi desteklemesini zora sokan bir diğer alternatif Genel Kurulda Tek Gıda-İş Başkanı İbrahim Denizcier tarafından dile getirildi. Denizcier, DİSK Genel Kurulunda yaptığı konuşmada Türk-İş ve DİSK'in bütün işçileri temsil eden yeni bir parti için işbirliği yapmasını istedi.⁷

DİSK 5. Genel Kurulu sonrasında Konsolosluk tarafından ABD Dışişleri Bakanlığına yollanan “*CHP Solcu Konfederasyonun Desteğini Kazandı*” başlıklı mesajda DİSK 5. Genel Kurulunun CHP'yi destekleme kararı aldığı, Kemal Türkler'in önerisinin az bir çoğunlukla kabul edildiği bildirilmektedir. Genel kurulda sosyalist delegelerin sosyalist partilerin desteklemesini istedikleri ancak CHP'nin aktif lobi çalışmaları ve DİSK liderliğinin bu desteğin DİSK'in yararına olacağı yönündeki ince hesaplar sonucunda CHP'ye destek yönünde bir kararın alındığı ve DİSK'in pratik siyaseti ideolojinin önüne koymayı tercih ettiği belirtilmektedir. Eski DİSK Genel Sekreteri Sülker'in Konsolosluk görevlilerine, “DİSK'in parlamento temsili olmayan partileri desteklemesi için bir sebep olmadığını, CHP sosyalist olmasa da sosyalizme bir köprü olabilir” değerlendirmesini yaptığı aktarılmaktadır. Konsolosluk, genel kurulu merkez-sol konfederasyonun daha ılımlı unsurlarının geçici bir zaferi olarak yorumlanmaktadır (İstanbul Başkonsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 29 Mayıs 1975, Belge No: 01610).

Türkiye'nin Kıbrıs Müdahalesi ve ABD Silah Ambargosu Hakkında

Kıbrıs sorunu ve bağlantılı gelişmeler konusunda sendikaların tutumu yazışmaların önemli başlıklarından birini oluşturmaktadır. “Gizli” ibareli bir yazıda Türk-İş Başkanı Tunç'un ABD Çalışma Ataşesine Ecevit'in Meclis gizli oturumunda yaptığı konuşma üstüne yaptığı değerlendirmeleri aktarılmaktadır. Yazıya göre Tunç, ABD Ataşesine Başbakan'ın 20 Temmuz 1974 tarihli Meclis gizli oturumunda, Kıbrıs

---

⁷ İbrahim Denizcier, 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin 12 kurucusundan biriydi.

konusunda ABD baskısına ilişkin açıklamalarının biraz düşünülmeden yapılmış olduğunu anlatmıştır. Tunç, Ecevit'in bu konuşmasının basına sızdırıldığına inandığını belirtmektedir. Tunç, bunun sonucunda Türk basınında sert anti-ABD makalelerin yer aldığını, ancak Ecevit'in 22 Temmuz tarihli basın toplantısındaki ABD yanlısı açıklamalarının durumu düzeltmeye yardımcı olduğunu ve takiben anti-ABD makalelerin sayısında ciddi bir azalma olduğunu belirtmektedir. Tunç, Ecevit'in ABD'nin Kıbrıs'taki rolüne ilişkin basında yer alan yanlısı izlenimleri düzeltmek için daha fazla ABD yanlısı açıklamalar yapmaya devam edeceğini vurgulamaktadır.

Yazıda Türk-İş'in seferberlik nedeniyle greve gitmeyeceği ve gerekirse işçilerin gecesini gündüzüne katarak çalışması yönünde karar aldığı belirtiliyor. Ayrıca Türk-İş üyelerinin iki günlük ücretlerini Türk Silahlı Kuvvetlerine bağışlama kararı aldığı ve hâlihazırda 4 milyon TL'nin banka hesabına yatırıldığı bilgisine yer verilmektedir (Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Temmuz 1974, Belge No: 05842).

4 Eylül 1974 tarihli bir başka büyükelçilik mesajında Türk-İş'in Kıbrıs konusundaki tutumu yeniden ele alınmaktadır. Mesajda Türk-İş'in ABD'nin Kıbrıs politikasından son derece mutlu olduğu belirtilerek, Türk-İş'in Kıbrıs olaylarının başlamasından bu yana yaptığı çeşitli toplantılarda ABD'nin Kıbrıs politikasına ve Büyükelçinin bu konudaki rolüne büyük bir takdir biçtiği bildirilmektedir. Türk-İş'in Türkiye'nin Kıbrıs politikasını anlatmak üzere bir kampanya başlattığı 41 uluslararası ve ulusal sendika merkezine yazılar yolladığı bildirilmektedir. Türk-İş iki sendikal heyeti de Avrupa ülkelerine göndermiştir. Ayrıca Türk-İş'in "ulusal ihtiyaçlar fonu" için 100 milyon TL toplamayı hedeflediği belirtiliyor (Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 4 Eylül 1974, Belge No: 07030).

Ancak Türk-İş'in Kıbrıs sorununda ABD'ye yönelik tutumu silah ambargosunu takiben değişmiştir. Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a askeri müdahalesinin ardından ABD Temsilciler Meclis'inde Türkiye'ye yönelik silah ambargosu kararı alınması üzerine Türkiye kamuoyunun tepkileri diplomatik yazışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar arasında Türk-İş Başkanı Tunç ile DİSK Başkanı Türkler'in tepkisine de yer verilmektedir. Tunç'a göre Türkiye dış politikasını gözden geçirmelidir. Tunç, Kıbrıs sorunu ile silah ambargosunu bir baskı aracı olarak birbirine bağlayan ABD'yi eleştirerek Türk ulusunun böyle bir baskıyı asla kabul etmeyeceğini söylemektedir. Tunç işçilerin Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak güçlü olması için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu vurgulamaktadır. Türkler ise Türkiye'nin savunmasını güvenceye almak için NATO ve CENTO'dan⁸ ayrılmasını savunmaktadır. Türkler, Temsilciler Meclisi kararından sonra Türkiye'nin ABD ile ikili antlaşmaların askıya almasını ve komşularıyla bir dizi saldırmazlık paktları imzalamasını savunmaktadır (Ankara

---

⁸ Central Treaty Organization, Merkezi Antlaşma Örgütü. Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere'nin üyesi olduğu örgüt 1955-1979 yılları arasında faaliyet yürüttü.

Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Temmuz 1975, Belge No: 05770).

Silah ambargosunun diğer sendikacılarda da genel bir ABD aleyhtarı hava estirdiği görülmektedir. Adana Konsolosluğu'nun Büyükelçiliğe yazısında Petrol-İş Adana Genel Kurulu ele alınmaktadır. Mesajın başlığı "Adana Petrol İşçileri Kongresinde Türkiye'nin ABD'den Bağımsızlığı İstendi" şeklindedir. Petrol-İş Başkanı İsmail Topkar'ın ABD ile ilişkilerini azaltmasını istedi. Topkar hem Türk-İş hem de DİSK üyesi sendikaların bu yönde hükümete baskı yapmalarını istedi. ABD'ye bağımlılığın azaltılmasını isteyen Topkar, faşizme ve komünizme karşı olduğunu söyledi. ABD için Rusya'ya karşı kullanılmaya karşı uyarı yapan Topkar tanıdık bir slogan olan "Ne Amerika Ne Rusya'yı" tekrarladı (Adana Konsolosluğundan Ankara Büyükelçiliğine, 24 Kasım 1975, Belge No: 00258). Topkar'ın bu çağrısının Türkiye'nin Kıbrıs'a 1974 yılındaki askeri müdahalesinin ardından ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ve kötüleşen Türk-ABD ilişkilerinin bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

Ecevit'e Suikast ve FBI Ajanının Türkiye'ye Daveti

Bülent Ecevit'in Temmuz 1976'da yaptığı ABD ziyareti sırasında New York'ta bir otel lobisinde uğradığı suikast sonrasında yaşamını kurtaran üç FBI ajanının Türkiye'ye daveti ilginç bir biçimde sendikal da boyut içermektedir. Ecevit'i koruyan ve suikasttan koruyan üç ajan CHP'nin yanı sıra Genel-İş Sendikası tarafından da tatil için Türkiye'ye davet edildi. Genel-İş Başkanı Abdullah Baştürk Ankara Büyükelçiliği'nden Ecevit'e suikastı önleyen özel ajan Bernard Johnson'un sendikanın konuğu olarak 15 günlük bir tatil için Türkiye'ye davetini iletmesini istedi. Gizli ibareli yazıda Genel-İş'in solcu DİSK'in üyesi olduğu belirtilerek, DİSK'in AFL-CIO ile yakın ilişkileri bulunan Türk-İş'ten üye almaya çalıştığı ve nedenle Johnson daveti kabul ederse kendini Türk-İş ve DİSK arasındaki nispeten sert tartışmanın içinde bulabilir uyarısı yapılmaktadır (Ankara Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Temmuz 1976, Belge No: 30111).

Genel-İş tarafından FBI ajanı için gönderilen bu davetin CHP'ye destek veren sol eğilimli bir sendika için anlaşılabilir olduğu vurgulanmaktadır. Ancak DİSK Başkanı Türkler'in suikastın arkasında CIA olduğuna ilişkin iddiaları dile getirdiğinin altı çizilmektedir (İstanbul Başkonsolosluğundan Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Temmuz 1976, Belge No: 311004Z). Dışişleri Bakanlığı'ndan Ankara Büyükelçiliği'ne yollanan yazıda bakanlığın kurallarına göre böyle bir ziyaretin mümkün olmadığı belirtilmekte ve konuda Genel-İş'e bilgi verilmesi istenmektedir (Dışişleri Bakanlığı'ndan Ankara Büyükelçiliği'ne, 6 Ağustos 1976, Belge No: 195372).

Sendikaların Uluslararası İlişkileri Hakkında

Türk-İş ve DİSK'in uluslararası ve diğer ulusal sendikal merkezlerle ilişkileri ABD diplomatik misyonunun izlediği faaliyetler arasındadır. AFL-CIO'nun soğuk savaş döneminde ABD dış politikasının önemli bir aracı olarak işlev gördüğü bilinmektedir. ABD hükümeti gerek doğrudan yardım programlarıyla USAID ve gerekse AFL-CIO'ya bağlı AAFLI aracılığıyla Türk-İş üzerinde etkili olmuştur. 1970'li yıllarda USAID destekli programlar azalırken AAFLI'nın etkisi artmaya başlamıştır.

AID ve AAFLI Faaliyetleri Hakkında

Ankara Büyükelçiliğinin ABD Dışişleri Bakanlığına yolladığı 14 Şubat 1975 tarihli yazıda, elçiliğin AAFLI (Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü) faaliyetlerinin geçmişte olduğu gibi sade (gösterişten uzak) bir şekilde yürütülmesi ve Türk Bakanlar Kurulunun 19 Aralık 1972 tarih ve 7/5253 sayılı kararıyla⁹ onaylanan AAFLI'nin Türk-İş ile işbirliğini ABD'nin ulusal çıkarlarına olduğu konularında hem fikir olduğu belirtilmektedir. Elçiliğin AAFLI'nın Yakınoğu bürosunun

⁹ 19 Aralık 1972 tarih ve 14396 sayılı Resmi Gazete yayımlanan söz konusu Bakanlar Kurulu Kararı şöyledir:

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanlığı (Türki-İş) ile Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonuna bağlı Asya, Amerika Hür Çalışma Enstitüsü (AAFLI-CIO - Asian - American Free Labour Institute) arasında yapılmış olan ilişik "Teknik Yardım Sözleşmesi"nin 9 ve 10uncu maddelerine göre, toplumun ve işçi hareketlerinin yararlanmasını temin amacıyla Türk-İş Genel Merkezinde bir Sendikal Araştırma Merkezi Kurulması, ekonomik doneleri muhtevi bir kütüphane tesisi ve Türk-İş Genel Merkezinde bir Dış Münasebetler Dairesi teşkili için yapılacak yardımların kabulü; Çalışma Bakanlığının 29.8.1972 tarih ve 811-13-1/860 sayılı yazısı ile Dışişleri Bakanlığının uygun mütalaası üzerine, 15.8.1963 tarih ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun 22nci maddesinin 3 üncü bendine göre, Bakanlar Kurulunca 20.10.1972 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Türk-İş ile AAFLI arasında yapılan Teknik İşbirliği Anlaşması şu konuları kapsamaktadır:

- 1) İşçi eğitimi,
- 2) Yüksek seviyede sendikacılık eğitimi,
- 3) Meslekî eğitim,
- 4) İşbaşında eğitim,
- 5) Toplum kalkınması programları (rehabilitasyon, işçi sağlığı, beslenme, aile planlaması v.s.),
- 6) Kooperatifler kurulması,
- 7) İşçi sosyal güvenlik ve işçi refahı sistemleri üzerinde çalışmalar,
- 8) Tarım işçilerinin eğitimi ve teşkilâtlandırılması,
- 9) Toplumun ve işçi hareketinin yararlanmasını temin amacıyla T ü r k - İ ş Genel Merkezinde bir sendikal araştırma merkezi kurulması ve ekonomik doneleri muhtevi bir k ü t ü p h a n e teşkili,
- 10) Türk-İş Genel Merkezinde bir "Dış Münasebetler Dairesi" teşkili,

Ankara'da kurulmasını asla onaylamadığını ve AAFLI Ankara ofisinin onaylanmış AAFLI faaliyetlerinin yerine getirilmesi dışında kullanılmasını uygun görmediklerini ve bunu AAFLI yetkilileri anlattıklarını vurgulamaktadır (Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Şubat 1975, Belge No: 01327). Bu yazışma AAFLI'nın Türkiye'de yürüttüğü faaliyetler konusunda Elçilik ile AAFLI ve USAID arasında görüş farklılıkları olduğunu göstermektedir. Elçiliğin Türkiye yönelik yardımların azaltılmasını ve bu yardımların daha fazla ihtiyacı olan ülkelere yönlendirilmesini önerdiği ve Dışişleri Bakanlığının da bu görüşe katıldığı anlaşılmaktadır. Gizli ibareli bu yazıda 1975 yardım programından sonra (haşhaş yasağı ve nüfus konusu hariç) yeni bir yardım programının söz konusu olmayacağı ve Türkiye'deki USAID yapısının hızla sona erdirilmesi ve personelin mümkün olduğunca aza indirilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmektedir. Yazıda fon sağlamaya yönelik anlaşmaların aracı kuruluşlar ve Türk kuruluşları arasında doğrudan yapılması istenmektedir. Yazıda AAFLI'nın AID desteğiyle yaptığı faaliyetler buna örnek olarak gösterilmektedir (ABD Dışişleri Bakanlığında Ankara Büyükelçiliğine, 11 Aralık 1973, Belge No: 241820). Böylece 1950'li yıllardan bu yana devam eden AID (ve öncülü kuruluşlar) aracılığıyla yapılan doğrudan ABD yardımlarının azaltılması ve dolaylı kurumlar aracılığıyla yapılması öngörülmektedir. Bu kararda Türkiye'nin kat ettiği ekonomik gelişme kadar doğrudan ABD devlet yardımlarının tepki görmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Türk-İş ile AAFLI arasında imzalanan Teknik İşbirliği Anlaşmasının Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmasının ardından ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara Büyükelçiliğine gönderilen yazı, AAFLI faaliyetlerinin ABD hükümeti tarafından finanse edildiğini göstermektedir. Yazıda AID'nin AAFLI'nın Türkiye'deki faaliyetlerinin (görev emri 5) AID kalkınma fonundan karşılanacağı bildiriliyor. Bu faaliyetler şöyle sıralanıyor: Türk-İş'in uluslararası ilişkiler bürosunun yeniden yapılandırılması. Bu amaçla Türk-İş uluslararası ilişkiler bürosunda uzman çalıştırılması, sendikal araştırma merkezinin genişletilmesi ve geliştirilmesi, araştırma merkezinin iş değerlemesi ve sözleşme analizi gibi alanlarda seminerler düzenlemesi, mesleki eğitim. Programın toplam maliyetinin 123 bin dolar olduğu belirtilmektedir.

Türk-İş'in Uluslararası Üyelikleri Hakkında

"Gizli" ibareli yazıda Türk-İş'in ICFTU Asya Bölgesel Örgütü'nden (ARO) ayrılarak Avrupa Sendikalar Konfederasyonuna (ETUC) katılma girişimleri ele alınıyor. Yazıda DİSK'in ICFTU (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve ETUC'a (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu) yaptığı üyelik başvurularının geçici olarak reddedildiğinin altı çizilmektedir. Tunç'un Brüksel ziyareti ile elde edilebilecek her türlü bilginin Ankara Büyükelçiliği ile paylaşılması istenmektedir (Ankara Büyükelçiliği'nden Brüksel'deki ABD Misyonuna, 15 Nisan 1975, Belge No 02974).

Kemal Sülker'in Paris Ziyareti Hakkında

ABD Paris Büyükelçiliği DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker'in CGT'nin¹⁰ davetiyle yaptığı Paris ziyareti konusunda ABD Dışişleri Bakanlığı ve Ankara Büyükelçiliğini bilgilendiriyor. Sülker'in ziyareti ile DİSK ve CGT arasında ikili toplantılar ve daha yoğun ilişkiler kurulması kararlaştırıldığı bildiriliyor (Paris Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığına, 15 Ocak 1974, Belge No: 01260). Ankara Büyükelçiliği bir başka yazısında Kemal Sülker' için "komünist olduğuna inanılmaktadır" yorumunu yapmaktadır (Ankara Büyükelçiliği'nden Brüksel'deki ABD Misyonuna, 15 Nisan 1975, Belge No 02974).

Sonuç Yerine

Diplomatik yazışmalar, özellikle ABD diplomatik yazışmaları Türkiye'de sendikacılığın gelişimini anlamakta önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Türkiye sendikacılığının gelişiminde ABD etkisi ve rolü önemlidir. Ancak bu etkinin doğru bir şekilde analizi büyük önem taşımaktadır. Tıpkı işçi haklarının yasalaşması konusunda önemli bir tartışma olan "aşağıdan mı-yukarıdan mı veya verildi mi, alındı mı" tartışması gibi, Türkiye sendikacılığının gelişiminde "iç dinamik mi dış dinamik mi" tartışması örtük veya açık önemli bir yer tutmaktadır. ABD diplomatik misyon yazışmaları bu nedenle önem taşımaktadır.

1973-1976 dönemini kapsayan Türkiye'deki ABD diplomatik misyonları ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki çalışma hayatı ve sendikalarla ilgili yazışmalar, 1960'lı yıllarda olduğu gibi 1970'li yıllarda da ABD'nin Türkiye sendikal hareketi ve çalışma yaşamını dikkatle izlediği ve mümkün olan her ayrıntıyı not ettiğini göstermektedir. Yazışmalar uzun yıllara dayalı ABD ilgisi ve etkisine ilişkin daha fazla ayrıntı öğrenmemize yardım etmektedir. ABD diplomatik misyonu doğal olarak doğrudan ABD çıkarlarına yönelik alanları (üsler ve ABD kökenli şirketler) yakından izlemiştir. Ancak bu çalışma hayatına ilişkin yazışmaların küçük bir alanını oluşturmaktadır. Tıpkı 1950 ve 1960'lı yıllarda olduğu gibi ABD dış politikasının bir aracı olarak ABD sendikacılığını kullanmaktadır. Bu nedenle Türkiye sendikal hareketinin ve özellikle Türk-İş'in izlediği sendikal politikaları dikkatle izlemekte, sadece izlemekle kalmamakta çeşitli araçlarla etkilemektedir.

Yazışmalar ABD diplomatik misyonun sendikal hareketin iç sorunları, Türk-İş ile DİSK ilişkileri konusunda oldukça detaylı bilgiye sahip olduğu ve kritik sorun alanlarının; potansiyellerin ve tehditlerin farkında olduğunu göstermektedir. Yazışmalar 1970'li yıllarda ABD'nin Türkiye sendikalarına yönelik ilgisinin ve etkileme çabasının 1960'lara göre azaldığını göstermektedir. Bu nedenle doğrudan ABD hükümeti kaynaklı-destekli programlar yerine dolaylı programlara geçiş söz konusudur. Bu tutum değişikliği kuşkusuz 1960'lı yıllardaki yoğun ilişkilerin sonuç alıcı olduğu ve Türkiye'de ABD sendikacılığının Türk-İş özelinde ciddi etkiye de bağlanabilir.

---

¹⁰ Fransız Genel Emek Konfederasyonu

1973-1976 dönemini kapsayan yazışmalar Soğuk Savaşın bir kanadının lideri olan ABD'nin Türkiye sendikacılığını nasıl gördüğünü ve değerlendirdiğini göstermektedir. Yazışmalar dönemin kritik sorun alanlarının (sendikal rekabet, Türk-İş ve DİSK üzerinde AP, CHP ve sosyalist sol arasında yaşanan gerilimler, yükselen işçi eylemleri, sendikal hareketin iç gerilimleri) farkındadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- ABD Dışişleri Bakanlığından Ankara Büyükelçiliğine, 5 Şubat 1974, NARA-AAD Belge No: 023946
- ABD Dışişleri Bakanlığından Ankara Büyükelçiliğine, 11 Aralık 1973, NARA-AAD Belge No: 241820
- ABD İzmir Konsolosluğundan Ankara Büyükelçiliğine, 16 Temmuz 1975, NARA-AAD Belge No: 00126
- Adana Konsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 4 Kasım 1975, NARA-AAD Belge No: 00250
- Adana Konsolosluğundan Ankara Büyükelçiliğine, 24 Kasım 1975, NARA-AAD Belge No: 00258
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Şubat 1975, NARA-AAD Belge No: 01327
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 2 Mayıs 1975, NARA-AAD Belge No: 03483
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 20 Eylül 1976, NARA-AAD Belge No 07175
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Eylül 1976, Belge No 7313
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 23 Temmuz 1974, NARA-AAD Belge No: 05842
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 25 Temmuz 1975, NARA-AAD Belge No: 05770
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 4 Eylül 1974, NARA-AAD Belge No: 07030
- Ankara Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 5 Ağustos 1975, NARA-AAD Belge No: 06044
- Ankara Büyükelçiliği'nden Brüksel'deki ABD Misyonuna, 15 Nisan 1975, NARA-AAD Belge No 02974
- Ankara Büyükelçiliği'nden Brüksel'deki ABD Misyonuna, 15 Nisan 1975, NARA-AAD Belge No 02974
- Ankara Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Temmuz 1976, NARA-AAD Belge No: 301111Z
- Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 1 Şubat 1974, NARA-AAD Belge No: 00782
- Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Haziran 1975, NARA-AAD, Belge No:04541
- Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 11 Haziran 1975, NARA-AAD Belge No:04541
- Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığına, 13 Mart 1974, NARA-AAD Belge No: 01862
- Ankara Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığına, 24 Aralık 1975, NARA-AAD Belge Numarası 0986
- Britanya Ankara Büyükelçiliğinden Çalışma Bakanlığı'na 11 Haziran 1966 tarihli yazı, TNA LAB 13/2169.

- Demirsoy'dan Meany'ye 16.9.1963 tarihli mektup, GMMA RG18-001 Box 6 Folder 16.
Dışişleri Bakanlığı'ndan Ankara Büyükelçiliği'ne, 6 Ağustos 1976, NARA-AAD Belge No: 195372
- History and Structure of Turkish Unions, 1963, GMMA RG18-001 Box 6 Folder 16.
İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 19 Ağustos 1975, NARA-AAD Belge No: 02675
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 19 Ağustos 1975, NARA-AAD Belge No: 02662
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 19 Ağustos 1975, NARA-AAD Belge No: 03081
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 20 Ağustos 1975, NARA-AAD Belge No: 02700
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Ankara Büyükelçiliğine, 23 Eylül 1975, NARA-AAD Belge No: 03107
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 2 Ağustos 1973, NARA-AAD Belge No: 02466
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 24 Kasım 1975, NARA-AAD Belge No: 04270
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 24 Mayıs 1975, NARA-AAD Belge No: 01591
- İstanbul Başkonsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 29 Mayıs 1975, NARA-AAD Belge No: 01610
- İstanbul Konsolosluğu'ndan ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 6 Mayıs 1976, NARA-AAD Belge No: 1683
- İzmir Konsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığı'na, 9 Eylül 1975, NARA-AAD Belge No: 00223
- İzmir Konsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığına, 15 Aralık 1976, NARA-AAD Belge No: 00402
- Kirsch'ten Lovestone'a İzmir'den 29 Ağustos 1967 tarihli mektup, GMMA RG18-001 Box 6 Folder 15.
- Paris Büyükelçiliğinden ABD Dışişleri Bakanlığına, 15 Ocak 1974, NARA-AAD Belge No: 01260
- Seyfi Demirsoy'dan Irving Brown'a 18.8.1961 tarihli mektup, GMMA RG18-004, Box 36, Folder 14.
- Social Aspect of Economic Development-The Role of Free Trade Unions. Message from George Meany, August, 4, 1963. s. 5-6, GMMA RG18-001 Box 6 Folder 16.
- Türk-İş Yönetim Kurulu 5. Dönem 3. Oturum tutanağı, TÜSTAV Lastik-İş Koleksiyonu. USAID, Country Assistance Program-FY 1964, PD-ACC-647. USAID Arşivi.

Diğer Kaynaklar

- Anıır, T ve Öztürk, S. (1976). **İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15-16 Haziran, Olaylar-Nedenleri-Davalar-Belgeler-Anılar-Yorumlar**, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1962). "Sendikaların uyanma saati", **Yön**, Sayı 54, 26 Aralık 1962.
- Baştürk, A.(1986). **Yargı Önünde Savunma**, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Boel, B. (2003). **The European Productivity Agency and Transatlantic Relations: 1953-1961**, Copenhagen Museum Tusulanum Press

- Çelik, A. (2010). **Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Koç, Y. (2010). **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Osmanlı’dan 2010’a**, Ankara: Epos Yayınları.
- McGonagle, J.F. (1964). “The Labor Entity”, **Participant Journal**, Sayı 13, Mayıs 1964.
- Millen, B. H. (1969) “Factions of the Turkish labor movement differ over political role”. **Monthly Labor Review**. June 1969, Vol. 92, Issue 6.
- Turner, S. (1965). **Secrecy and Democracy-The CIA in Transition**, Boston: Houghton Mifflin Company,
- Türk-İş (1962). **Mümessiller Meclisi Tutanağı**, 15 Ocak 1962, çoğaltma.
- USAID (1971). **Directory of Participant Turkey-United States 1949-1971**.
- Yön** (1966b). “Amerikan Sendikacılığının Üçüncü Dünyada Giriştiği Korkunç Oyunlar”, Sayı 176, 12 Ağustos 1966.
- Yön** (1966a). “Sendikacılarımıza Sunulur”, Sayı 170, 1 Temmuz 1966.